

Rakowska, Barbara / Rakowski, Witold

Województwo mazowieckie jako obszar napływu i odpływu ludności

Rocznik Żyrardowski 7, 343-369

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Barbara Rakowska, Witold Rakowski

Województwo mazowieckie jako obszar napływu i odpływu ludności

Wstęp

Województwo mazowieckie charakteryzuje się najwyższym poziomem rozwoju gospodarczego w Polsce¹, jest atrakcyjnym obszarem osadnictwa dla ludności z innych obszarów kraju, ale jednocześnie znaczna część jego mieszkańców odpływa do innych województw. Stąd też wydaje się problemem interesującym zbadanie wielkości napływu i odpływu ludności w podziale na płeć, wiek i kierunki geograficzne w latach 2000–2007 i odpowiedzieć na pytanie, na ile zmieniła się jego atrakcyjność osiedleńcza w omawianych latach oraz na ile zmieniły się kierunki migracji ludności i wiek migrantów. Jak dotychczas w nowych granicach administracyjnych problem ten nie był omawiany, a więc warto tę lukę uzupełnić, tym bardziej że w przeszłości migracje ludności woj. warszawskiego były często przedmiotem badań².

Dane liczbowe, które posłużyły do napisania niniejszego artykułu, zaczerpnięto z „Roczników demograficznych” GUS. Pisząc o migracjach mamy na myśli przemieszczenia na pobyt stały ludności wewnątrz kraju. A więc nie uwzględniono migracji sezonowych i za granicę. W części I artykułu przedstawiono kształtowanie się migracji województwa mazowieckiego w ogóle w latach 1999–2007 na tle pozostałych województw. W drugiej

¹ Por. A. Struzik, Współczesne problemy rozwoju województwa mazowieckiego, „Rocznik Żyrardowski”, tom V, WSRL, Żyrardów 2007; W. Rakowski, Zmniejszanie czy zwiększanie się różnic regionalnych w Polsce w poziomie rozwoju gospodarczego, „Rocznik Żyrardowski” tom VI, WSRL, Żyrardów 2008.

² Por. K. Kuciński, W. Rakowski, Przestrzenne zróżnicowanie ciężarów migracyjnych ludności regionu warszawskiego, „Monografie i Opracowania”, SGPiS nr 53, Warszawa 1976 oraz K. Kuciński, W. Rakowski, Zasięg wpływu Warszawy w świetle migracji ludności, „Biuletyn” IGS nr 2, Warszawa 1978; K. Kuciński, W. Rakowski, Migracje ludności byłego powiatu garwolińskiego, w: J. Kazimierski (red.) Garwolin, dzieje miasta i okolicy, KiW, Warszawa 1980.

- W. Rakowski, Migracje ludności wiejskiej obszaru wybitnie rolniczego (na przykładzie woj. ciechanowskiego), „Biuletyn IGS” nr 2/1990, Warszawa 1993, seria: Problemy regionu warszawskiego, tom VI.

- M. Poniatowska-Jaksch, W. Rakowski, Położenie mniejszych miast woj. ciechanowskiego w systemie osadniczym a migracje stałe ludności – kierunki, struktury, efekty, „Biuletyn IGS” nr 3/1991, Warszawa 1993, seria: Problemy regionu warszawskiego tom VIII.

części scharakteryzowano migracje wewnątrz woj. mazowieckiego, w tym również do Warszawy. W części trzeciej pokazano przepływy ludności między woj. mazowieckim a pozostałymi 15 województwami. W następnym fragmencie artykułu przedstawiono płeć i wiek osób migrujących.

W końcowej części wykazano, jakie korzyści z migracji ludności odnosi woj. mazowieckie. Opierając się na danych liczbowych publikowanych w rocznikach statystycznych odnoszących się do migracji stałych ludności, należy pamiętać, że znaczna część osób mieszka w Warszawie i jej strefie podmiejskiej, ale nie jest zameldowana na stałe, a więc nie jest ewidencjonowana, stąd pominięta jest w niniejszym opracowaniu. Ponadto pewna liczba osób zameldowana w Warszawie, a także częściowo w innych miastach regionu, faktycznie mieszka w innych miejscowościach, w tym tzw. drugich domach na wsi. Nie jesteśmy w stanie stwierdzić czy liczba osób nie zameldowanych przykładowo w Warszawie, ale faktycznie mieszkających i wynajmujących mieszkania pokrywa się z liczbą osób nie mieszkających w Warszawie, ale zameldowanych. Gdyby nawet liczba ta pokrywała się (co jest mało prawdopodobne) to inna jest struktura płci i wieku tych osób. Wśród mieszkających w Warszawie a nie zameldowanych jest więcej osób młodych, zaś zameldowanych i mających mieszkania w Warszawie, ale nie mieszkających jest więcej osób w wieku względnie starszym.

Wielkość przemieszczeń ludności

Liczba osób napływających na dany obszar zależy będzie od wielu czynników, ale przede wszystkim w czasach współczesnych od możliwości zatrudnienia w danej gminie (mieście) lub w jej pobliżu. Jeżeli w grę nie wchodzi dla pewnych grup ludności zatrudnienie, to ważnymi czynnikami są: jakość środowiska przyrodniczego i społecznego, cena mieszkań (ziemi), koszty utrzymania, dostępność do infrastruktury, więź rodzinna. Ze względu na to, że przedmiotem badań jest całe województwo, to skala napływu ludności zależy będzie od jego obszaru, liczby jego mieszkańców, położenia rozumianego w tym przypadku w stosunku do innych obszarów i powiązań społeczno-ekonomicznych z otoczeniem oraz od stopnia poziomu rozwoju i tempa wzrostu gospodarczego. W związku z tym, że w ramach migracji wewnątrz krajowych uwzględnia się przepływy ludności między poszczególnymi jednostkami najniższego podziału administracyjnego kraju, to jest gminami wiejskimi, między miastami oraz między ludnością wiejską i miejską, skala napływu do województwa zależy od liczby gmin wiejskich i miast oraz od liczby mieszkańców zamieszkałych w poszczególnych gminach. Za osoby migrujące uważa się te, które zmieniły miejsce pobytu stałego zameldowania i przenieśli się na teren innej gminy wiejskiej lub miasta.

Tak więc przemieszczeń w ramach tej samej gminy wiejskiej czy w granicach administracyjnych danego miasta nie uważa się za migracje, mimo że mogą one odbywać się na większe odległości (np. przemieszczeń ludności między dzielnicami Warszawy nie uwzględnia się³) niż między wsiami, ale położonymi w granicach administracyjnych sąsiadujących ze sobą gmin. Tak więc, jeżeli Wesoła, Ursus, Rembertów czy Ursynów stanowiłyby oddzielne jednostki administracyjne i nie wchodziły w skład Warszawy, to przemieszczenia mieszkańców (np. z Ursusa do Ursynowa) byłyby rejestrowane jako migracje stałe, natomiast skoro zostały one włączone w granice administracyjne stolicy, to przepływów osób między dzielnicami czy osiedlami nie uważa się za migracje stałe. Czyli im więcej gmin i miast o małej liczbie mieszkańców wchodzących w skład danego województwa, tym wielkość przemieszczeń ludności może być większa (oczywiście wpływ mają jeszcze inne czynniki).

Ze względu na to, że woj. mazowieckie jest najbardziej ludnym regionem w Polsce i największym obszarowo, do tego bardzo zróżnicowanym przestrzennie w zakresie rozwoju społeczno-ekonomicznego⁴ w jego skład wchodzi 85 miast, z tego 25 liczących poniżej 5 tys. mieszkańców oraz 279 gmin wiejskich z tego 104 gminy liczyły mniej niż 5 tys. mieszkańców, a 37 miały więcej niż 10 tys.

Tabela 1. Napływ ludności do woj. mazowieckiego w latach 1999–2007 wg podstawowych kierunków

Rok	Ogółem	W tym		% do miast
		do miast	na wieś	
1999	61 496	37 065	24 431	60,3
2000	59 370	36 510	22 860	61,5
2001	56 904	36 282	20 622	63,8
2002	64 059	40 548	23 511	63,3
2003	69 127	43 132	25 995	62,4
2004	69 920	42 868	27 052	61,3
2005	69 949	44 080	25 869	63,0
2006	79 901	50 146	29 755	62,8
2007	84 444	50 252	34 192	59,5

Źródło w tej tabeli i w następnych, jeżeli nie podano innego źródła: Opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS z lat 2000–2008 oraz Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie mazowieckim w 2006 r., US w Warszawie, 2007.

Województwo mazowieckie w analizowanych latach charakteryzowało się zarówno największym rozmiarem napływu, jak i odpływu ludności w Polsce. Napływ ludności do poszczególnych miast i gmin wynosił od

³ W ogóle takie przemieszczenia rejestruje się, ale nie wchodzi one w zakres statystyki ogólnokrajowej uwzględnianej w rocznikach demograficznych Głównego Urzędu Statystycznego.

⁴ A. Struzik, *Współczesne...*, op.cit.

prawie 57 tys. w 2001 r. do przeszło 84 tys. w 2007 r. Wzrastał zarówno napływ do miast, a jeszcze bardziej na tereny wiejskie (tab. 1). W ogólnym napływie przeważały przemieszczenia do miast, o czym szerzej będzie mowa w dalszej części artykułu. Z ogółu ludności napływającej do poszczególnych miast i gmin omawianego województwa zdecydowana większość to przemieszczenia wewnątrzwojewódzkie. Udział przemieszczeń w granicach woj. mazowieckiego w ogólnym napływie w poszczególnych latach kształtował się następująco (w %):

2000	–	69,1
2001	–	67,2
2002	–	66,4
2003	–	66,9
2004	–	66,6
2005	–	65,4
2006	–	66,6
2007	–	69,1

Czyli tylko co trzecia osoba napływająca do woj. mazowieckiego wywodziła się z innych obszarów Polski. W pozostałych województwach udział przemieszczeń wewnątrzwojewódzkich był wyższy niż w woj. mazowieckim, co dla 2000 i 2007 r. przedstawiają poniższe dane:

województwo	2000	2007
dolnośląskie	75,8	77,6
kujawsko-pomorskie	76,4	80,7
lubelskie	82,6	84,0
lubuskie	70,0	73,9
łódzkie	75,5	78,8
małopolskie	70,5	72,5
opolskie	69,7	73,6
podkarpackie	81,8	83,8
podlaskie	80,5	82,1
pomorskie	73,2	76,1
śląskie	75,7	80,4
świętokrzyskie	71,8	75,6
warmińsko-mazurskie	72,6	75,8
wielkopolskie	78,3	80,2
zachodniopomorskie	72,2	78,0

Porównanie danych dla lat 2000 i 2007 wskazuje, że w woj. mazowieckim udział przemieszczeń wewnątrz województwa nie zmienił się, natomiast w pozostałych 15 województwach zwiększył się. Oznacza to wzrost udziału przemieszczeń lokalnych nad migracjami regionalnymi. Nie ma w Polsce od 1990 r. takich inwestycji, jak było to w latach 60. i 70. XX wie-

ku, które by przyciągały ludność z odległych terenów. Duże bezrobocie panujące niemal w całej Polsce nie skłania ludności do migracji na większą odległość, tym bardziej, że i płace w ujęciu regionalnym nie są zbytnio zróżnicowane. W każdym bądź razie jak na wielkość obszaru i liczbę ludności woj. mazowieckie jest najbardziej atrakcyjnym obszarem osadnictwa dla ludności z pozostałych terenów kraju, o czym świadczy względnie duży udział napływu ludności spoza macierzystego województwa.

Pokaźny był również odpływ ludności z woj. mazowieckiego, który wynosił od 47 tys. w 2001 r. do przeszło 69 tys. w 2007 r. ze wzrastającą wraz z czasem przewagą odpływu z miast (tab. 2). W odpływie mieszczą się również przemieszczenia wewnątrz woj. mazowieckiego, o czym będzie jeszcze mowa w następnej części artykułu. W sumie woj. mazowieckie obok woj. małopolskiego, pomorskiego i śląskiego było tym obszarem, który w całym okresie uzyskiwał dodatnie saldo z innymi województwami (tab. 3). Oznacza to jednocześnie – przy zerowym przyroście naturalnym w kraju – że w innych województwach w latach 2000–2007 następował absolutny ubytek mieszkańców.

Tabela 2. Odpływ ludności z woj. mazowieckiego w latach 1999–2007 wg podstawowych kierunków

Rok	Ogółem	W tym		% z miast
		z miast	ze wsi	
1999	54 769	30 410	24 359	55,5
2000	50 545	29 611	20 934	58,6
2001	47 038	28 576	18 462	60,8
2002	51 893	32 117	19 776	61,9
2003	55 799	35 059	20 740	62,8
2004	56 594	36 065	20 529	63,7
2005	55 429	35 286	20 143	63,7
2006	63 633	40 383	23 250	63,5
2007	69 498	43 761	25 737	63,0

Jedną z miar odzwierciedlających ruchliwość przestrzenną ludności jest natężenie napływu i odpływu. Wynik ten otrzymuje się poprzez odniesienie liczby osób napływających i odpływających do tysiąca mieszkańców danej jednostki administracyjnej według stanu ludności w połowie roku (stan na 30 VI). Natężenie to dla woj. mazowieckiego dla dwóch wybranych lat przedstawiało się następująco:

	2002	2006
napływ ogółem	12,5	15,5
odpływ ogółem	10,1	12,3
saldo	2,4	3,2

		miasta	
napływ		12,2	15,0
odpływ		<u>9,7</u>	<u>12,2</u>
saldo		2,5	2,8
		wieś	
napływ		13,0	16,3
odpływ		<u>10,9</u>	<u>12,8</u>
saldo		2,1	3,5

Tabela 3. Województwa charakteryzujące się dodatnim i ujemnym saldem migracji wewnętrznych w latach 2000–2007

Województwo	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1. Dolnośląskie	–	+	–	–	–	–	+	+
2. Kujawsko-pomorskie	–	–	–	–	–	–	–	–
3. Lubelskie	–	–	–	–	–	–	–	–
4. Lubuskie	–	–	–	–	–	–	–	–
5. Łódzkie	–	–	–	–	–	–	–	–
6. Małopolskie	+	+	+	+	+	+	+	+
7. Mazowieckie	+	+	+	+	+	+	+	+
8. Opolskie	–	–	–	–	–	–	–	–
9. Podkarpackie	–	–	–	–	–	–	–	–
10. Podlaskie	–	–	–	–	–	–	–	–
11. Pomorskie	+	+	+	+	+	+	+	+
12. Śląskie	–	–	–	–	–	–	–	–
13. Świętokrzyskie	–	–	–	–	–	–	–	–
14. Warmińsko-mazurskie	–	–	–	–	–	–	–	–
15. Wielkopolskie	+	+	+	+	+	+	+	+
16. Zachodniopomorskie	–	–	–	–	–	–	–	–

Czyli na każde tysiąc mieszkańców woj. mazowieckiego napływało, jak i odpływało, więcej osób w 2006 r. niż w 2002. Natężenie napływu (jak i odpływu) było wyższe na tereny wiejskie. Jednocześnie w 2006 r. w porównaniu z 2002 r. natężenie napływu bardziej wzrosło na tereny wiejskie niż do miast, natomiast wzrost natężenia odpływu był wyższy z miast. Mała różnica natężenia migracji między miastami a terenami wiejskimi jest spowodowana głównie nie uwzględnieniem przemieszczeń wewnątrz dzielnicowych w Warszawie. Ponadto tereny podmiejskie stolicy charakteryzują się dużą ruchliwością przestrzenną mieszkańców, o czym świadczą dane o stopniu zasiedlenia ludności⁵. Wracając do salda dodatniego migracji ludności woj. mazowieckiego, to od 1999 r. do 2006 r. wzrosło ono od pra-

⁵ Por. B. Rakowska, Typologia miast i gmin województwa mazowieckiego pod względem mobilności przestrzennej ludności, „Rocznik Żyrardowski” tom VI, WSRL, Żyrardów 2008.

wie 7 tys. do przeszło 16 tys., przy czym przyrost ten następował głównie na terenach wiejskich, gdzie jeszcze w 1999 r. saldo to było bliskie zera, a w 2007 r. przekraczało 8 tys. (tab. 4) i było wyższe niż w miastach tak w liczbach absolutnych, jak i pod względem natężenia.

Tabela 4. Saldo migracji woj. mazowieckiego w latach 1999–2007 wg podstawowych kierunków

Rok	Ogółem	W tym		% miast
		miast	wsi	
1999	6727	6655	72	98,9
2000	8825	6899	1926	78,2
2001	9866	7706	2160	78,1
2002	12 166	8431	3735	69,3
2003	13 328	8073	5255	60,6
2004	13 326	6803	6523	51,1
2005	14 520	8794	5726	60,6
2006	16 268	9763	6505	60,0
2007	14 946	6491	8455	43,4

Tak więc stosunkowo wysokiemu napływowi ludności na teren woj. mazowieckiego towarzyszył również duży odpływ, świadczy o tym współczynnik efektywności wyrażony poprzez obliczenie proporcji napływu do odpływu. Inaczej wyrazić to można poprzez liczbę osób napływających, przypadającą na osobę odpływającą, co prezentują dla poszczególnych lat poniższe dane:

1999	–	1,12
2000	–	1,17
2001	–	1,20
2002	–	1,23
2003	–	1,23
2004	–	1,23
2005	–	1,26
2006	–	1,25
2007	–	1,21

Czyli w latach najwyższej koniunktury również najkorzystniej kształtował się napływ do odpływu i w tych latach było też wysokie saldo migracji, które jednak w 2007 r. zmalało w przeddzień nadchodzącego kryzysu gospodarczego.

Migracje wewnątrz województwa mazowieckiego

Jak już wcześniej nadmieniano, z ogółu ludności, która napłynęła do poszczególnych miast i gmin woj. mazowieckiego, najwięcej osób przybyło właśnie z macierzystego regionu, przy czym napływ równał się odpływowi (tab. 1 i 2).

W ramach przepływów wewnątrzwojewódzkich można wyróżnić 4 podstawowe kierunki migracji (tab. 5), z tym że napływ ze wsi na wieś jest taki sam jak odpływ ze wsi na wieś oraz przemieszczenia z miast do miast (napływ = odpływowi) bilansują się.

Przemieszczenia ze wsi na wieś w latach 1999–2007 były zróżnicowane i kształtowały się w granicach od prawie 6000 osób w 2001 r. do przeszło 9000 osób w 2007 r. Przemieszczenia z miast do miast woj. mazowieckiego były w niektórych latach dwukrotnie wyższe niż przemieszczenia między ludnością gmin wiejskich i również daje się zauważyć, że w latach 2006 i 2007 były znacznie większe niż w okresie je poprzedzającym (tab. 5). W odniesieniu do tysiąca mieszkańców przemieszczenia ludności ze wsi na wieś wynosiły w 2000 r. 4,03 zaś w 2007 r. 5,08 oraz w odpływie ze wsi do miast odpowiednie dane wynosiły 5,56 i 7,08.

Z kolei natężenie przemieszczeń ludności miejskiej było nieco niższe aniżeli wiejskiej i tak z miast do miast w 2000 r. wynosiło 3,83, a w 2007 r. 4,97 oraz z miast na wieś 3,42 i 5,80. Widać jednak, że ruchliwość przestrzenna ludności wewnątrz woj. mazowieckiego była wyższa w latach końcowych naszej analizy.

Tabela 5. Przepływy ludności wewnątrz woj. mazowieckiego wg podstawowych kierunków w latach 2000–2007

Rok	Ze wsi na wieś	Z miast do miast	Ze wsi do miast	Z miast na wieś	Saldo miasto–wieś
2000	7315	12 477	10 087	11 145	- 1058
2001	5960	11 958	9547	10 794	- 1247
2002	6507	13 214	10 127	12 658	- 2531
2003	6801	13 922	10 794	14 704	- 3910
2004	6949	13 825	10 401	15 412	- 5011
2005	6508	13 859	10 569	14 846	- 4277
2006	7844	16 293	12 175	16 915	- 4740
2007	9283	16 664	12 934	19 469	- 6535

Bardziej jednak interesująca jest analiza przepływów ludności ze wsi do miast i z miast na wieś wewnątrz woj. mazowieckiego. Okazuje się, że odpływ ze wsi do miast wzrósł tylko nieznacznie w omawianych latach, natomiast o wiele większy był wzrost odpływu z miast na wieś. W wyniku

tych odmiennych nieco tendencji przepływów ludności więcej osób z miast przemieszczało się na wieś niż ze wsi do miast, dlatego wraz z upływem czasu wzrastało ujemne saldo miast z terenami wiejskimi (por. tab. 5). Zatem tereny wiejskie woj. mazowieckiego w ramach przemieszczeń wewnątrz województwa zyskują ludność z miast. W związku z tym, że w przemieszczeniach ludności na terenie woj. mazowieckiego ważną rolę odgrywa Warszawa, warto jej poświęcić nieco miejsca. W ogólnym napływie do miast woj. mazowieckiego następujący odsetek ludności zamieszkał w Warszawie:

2000	–	40,2
2001	–	42,3
2002	–	46,6
2003	–	47,4
2004	–	47,2
2005	–	48,1
2006	–	48,1
2007	–	45,1

Tak więc prawie połowa ludności napływająca do miast woj. mazowieckiego przemieszczała się do Warszawy, przy czym uwzględniono tu również napływ z woj. mazowieckiego, z którego, jak wskazują dane z 2006 r. (tab. 7), pochodziło 38% ogółu napływających. Zdecydowana większość ludności napływająca do Warszawy wywodzi się z miast (tab. 6), natomiast w odpływie wraz z upływem czasu maleje rola miast jako miejsca osadnictwa mieszkańców Warszawy.

Tabela 6. Migracje ludności Warszawy w latach 2000–2007

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1. Napływ z miast	10 482	11 079	13 627	14 683	14 261	15 033	17 096	16 011
Napływ ze wsi	4188	4276	5256	5772	5966	6170	7004	6652
Razem:	14 670	15 355	18 883	20 455	20 227	21 203	24 100	22 663
2. Odpływ do miast	6690	6286	6852	7178	7251	7056	8579	8991
Odpływ na wieś	4737	4630	5792	6311	6602	6145	7162	7990
Razem:	11 427	10 916	12 644	13 489	13 853	13 201	15 741	16 981
3. Saldo z miastami	3792	4793	6775	7505	7010	7977	8517	7020
Saldo ze wsią	- 549	- 354	- 536	- 539	- 636	25	- 158	- 1338
Razem saldo:	3243	4439	6239	6966	6374	8002	8359	5682

Źródło: Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie mazowieckim w 2006 r., US w Warszawie, 2007 r.

Jeśli w 2000 r. w napływie z miast pochodziło 71,4% ludności, a w 2007 r. 70,6%, to w odpływie odpowiednie dane wynosiły: 58,5% i 52,9%. W sumie Warszawa uzyskiwała w przepływach ludności dodatnie saldo z mieszkańcami miast a ujemne z mieszkańcami wsi. Jednakże ogólne saldo migracji było dodatnie i najwyższe osiągnęła w 2005 i 2006 r.

Udział salda dodatniego Warszawy w ogólnym saldzie (dodatnim) woj. mazowieckiego i w saldzie miast w poszczególnych latach wynosił (w %):

		ogółem	miast
2000	–	36,7	47,0
2001	–	45,0	57,6
2002	–	51,3	74,0
2003	–	52,3	86,3
2004	–	47,8	93,7
2005	–	55,1	91,0
2006	–	51,4	85,6
2007	–	38,0	87,5

Zatem rola Warszawy w saldzie migracji woj. mazowieckiego w niektórych latach była dominująca, a w saldzie dodatnim miast od 2001 r. była zarówno zdecydowanie dominująca, lecz także wzrastająca do 2004 r. Z tego wynika inny wniosek, a mianowicie, że rola pozostałych 84 miast woj. mazowieckiego w saldzie dodatnim w analizowanych latach była znikoma. W napływie do Warszawy ze wszystkich województw przeważała ludność z miast. Udział ludności napływającej z miast woj. mazowieckiego w ogólnym napływie do Warszawy z miast wynosił w 2006 r. 33,0%, a odpowiednio ze wsi 50,4%. Z województw dalej leżących od Warszawy względnie więcej ludności napływało z miast niż ze wsi.

Z kolei w odpływie z Warszawy udział woj. mazowieckiego w odpływie do miast ogółem wynosił aż 72,9%, a w odpływie na wieś jeszcze więcej, bo 85,1%. Zatem w odpływie istnieją większe związki Warszawy z macierzystym regionem niż w napływie. Oznacza to jednocześnie, że dla mieszkańców innych regionów Warszawa jako miejsce osadnictwa jest atrakcyjna, natomiast dla mieszkańców Warszawy najbardziej atrakcyjne są tereny macierzystego województwa, głównie zaś gminy wiejskie. Świadczy o tym dosyć wysokie ujemne saldo Warszawy w przemieszczeniach z ludnością wiejską macierzystego regionu (tab. 7) i znacznie już mniejsze saldo ujemne uzyskane w 2006 r. z miastami województwa mazowieckiego. Inaczej problem ujmując mamy do czynienia z tzw. zjawiskiem „rozpetania się” przestrzennego Warszawy poza własne granice administracyjne.

Tabela 7. Napływ ludności do Warszawy i odpływ wg kierunków w 2006 r.

Województwo	Napływ			Odpływ			Saldo
	z miast	ze wsi	razem	do miast	na wieś	razem	
Dolnośląskie	674	91	765	187	64	251	514
Kujawsko-pomorskie	589	168	757	170	55	225	532
Lubelskie	2011	934	2945	251	181	432	2513
Lubuskie	173	54	227	43	20	63	164
Łódzkie	1277	358	1635	255	102	357	1278
Małopolskie	506	160	666	198	69	267	399
Mazowieckie	5638	3528	9166	6258	6094	12352	- 3186
Opolskie	154	42	196	26	16	42	154
Podkarpackie	539	234	773	110	66	176	597
Podlaskie	1083	336	1419	144	111	255	1164
Pomorskie	691	114	805	230	56	286	519
Śląskie	895	144	1039	193	42	235	804
Świętokrzyskie	843	326	1169	82	71	153	1016
Warmińsko-mazurskie	855	276	1131	171	133	304	827
Wielkopolskie	604	137	741	104	41	145	596
Zachodniopomorskie	564	102	666	157	41	198	468
Razem:	17 096	7004	24 100	8579	7162	15 741	8359

Źródło: jak w tab. 6.

Dane prezentowane w tab. 7 wskazują, że Warszawa w 2006 r. uzyskała dodatnie saldo migracji dzięki przewadze napływu nad odpływem ludności z pozostałych 15 województw. Największe saldo migracji Warszawa uzyskała z ludnością woj. lubelskiego i o połowę już mniejsze z ludnością województwa łódzkiego, w następnej kolejności woj. podlaskiego i świętokrzyskiego (tab. 7). Na saldo dodatnie Warszawy w 2006 r. składało się więc dodatnie saldo z miastami 15 województw wynoszące 9137 osób z terenami wiejskimi 15 województw wynoszące 2408 ujemne saldo z woj. mazowieckim:

z miastami - 620
ze wsią - 2566

Dane te dotyczą co prawda jednego roku, ale obrazują, że dla mieszkańców woj. mazowieckiego Warszawa nie jest atrakcyjnym miejscem osadnictwa, a jeżeli jest, to tylko dla wybranych grup ludności. Ale w ogólnych przemieszczeniach Warszawa traci część ludności na rzecz macierzystego regionu, a pozyskuje ją z innych obszarów kraju. Zagadnienie to było już omawiane w przeszłości⁶, ale wymaga ono bardziej dogłębnej analizy w zmienionych warunkach ustrojowych polityczno-gospodarczych.

⁶ Por. E. Poleszak, W. Rakowski, Niektóre prawidłowości występujące w zakresie przemieszczeń ludności w strefie podmiejskiej Warszawy, „Biuletyn IGS” nr 4, Warszawa 1980; W. Rakowski, Przestrzenne aspekty napływu ludności do Warszawy, w: Z. Strzelecki (red.)

Kierunki napływu spoza woj. mazowieckiego

W związku z tym, że przemieszczenia ludności odbywające się w granicach woj. mazowieckiego bilansują się (napływ równa się odpływowi), przy czym miasta tracą ludność na rzecz terenów wiejskich, o saldzie migracji całego województwa decydują przepływy międzywojewódzkie ludności. Dlatego w niniejszej części artykułu pragniemy odpowiedzieć na pytanie, z których województw napływa najwięcej ludności i czy kierunkowi napływu towarzyszą odpływy oraz jakie jest nasilenie migracji do woj. mazowieckiego w układzie przestrzennym. Ponadto analiza kierunków napływu i odpływu pozwoli na obliczenie sald migracji, a zatem umożliwi wskazanie województw, kosztem których region mazowiecki zwiększa swój potencjał demograficzny.

Jak już wcześniej podkreślano woj. mazowieckie, obok małopolskiego (krakowskiego), pomorskiego (gdańskiego) i wielkopolskiego (poznańskiego) charakteryzowało się cały czas w latach 2000–2007 dodatnim saldem migracji, a więc inne województwa tracą ludność – w ramach przepływów migracyjnych – na jego rzecz.

Z badań prowadzonych w latach poprzednich⁷ oraz zgodnie z jednym z praw migracji⁸ uważa się, że najwięcej ludności przemieszcza się na krótkie odległości, dlatego teren woj. mazowieckiego pod względem napływu był najbardziej atrakcyjny dla mieszkańców województw sąsiednich oraz jednocześnie do tych województw najwięcej ludności odpływało z woj. mazowieckiego. W napływie największy strumień ludności przybywał z najbliższej rozwiniętego pod względem gospodarczym woj. lubelskiego, w następnej kolejności było woj. łódzkie oraz warmińsko-mazurskie (olsztyńskie), podlaskie (białostockie), świętokrzyskie (kieleckie). Z woj. kujawsko-pomorskiego (bydgoskiego) sąsiadującego z woj. mazowieckim (od strony północno-zachodniej) napłynęło mniej osób niż z odległego woj. śląskiego (katowickiego).

Jeżeli jednak uwzględnimy liczbę mieszkańców poszczególnych województw i liczbę napływających osób w latach 2000–2007 (suma) odniesioną do tysiąca mieszkańców, to pierwsze miejsce zajmowało woj. lubelskie (16,0 osób na tysiąc mieszkańców), następnie woj. podlaskie (13,3), potem warmińsko-mazurskie (11,4), świętokrzyskie (11,2), łódzkie (8,0), kujawsko-pomorskie (5,0), zachodniopomorskie (4,8), a woj. śląskie zajmowało dalekie

Spoleczno-ekonomiczne problemy migracji ludności Warszawy i Pragi, „Monografie i Opracowania” SGPiS nr 135, Warszawa 1984; W. Kuciński, W. Rakowski, Uwarunkowania imigracji do Warszawy, „Biuletyn IGS” nr 4/1990, Warszawa 1992.

⁷ Por. W. Rakowski, Regiony miejskie w Polsce w świetle migracji ludności, „Monografie i Opracowania” SGPiS nr 271, Warszawa 1989.

⁸ Por. Modele migracji, „Przegląd zagranicznej literatury geograficznej”, zeszyt 3–4, Instytut Geografii PAN, Warszawa 1972.

miejsce (2,8). Należy podkreślić, iż napływ z woj. kujawsko-pomorskiego był prawie trzykrotnie mniejszy niż z woj. lubelskiego (tab. 8).

Tabela 8. Kierunki napływu ludności do woj. mazowieckiego

Województwa	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Razem
Dolnośląskie	880	877	1008	1069	1058	1186	1347	1284	8709
Kujawsko-pomorskie	1055	1050	1283	1322	1333	1499	1474	1378	10394
Lubelskie	3227	3601	4010	4444	4643	4869	5185	5134	35113
Lubuskie	273	294	366	353	411	425	398	449	2969
Łódzkie	2150	2169	2478	2620	2632	2641	3129	2912	20731
Małopolskie	817	753	899	1053	1003	1035	1091	1094	7745
Mazowieckie	41 024	38 259	42 506	46 221	46 587	45 782	53 227	58 350	37 1956
Opolskie	286	242	308	305	331	285	327	348	2432
Podkarpackie	819	838	1095	1106	1177	1194	1198	1255	8682
Podlaskie	1768	1644	1999	2004	1960	2066	2379	2264	16084
Pomorskie	920	925	1093	1099	1056	1197	1353	1323	8966
Śląskie	1379	1292	1613	1734	1746	1761	1980	1899	13404
Świętokrzyskie	1470	1515	1701	1863	1941	1836	2082	2066	14474
Warmińsko-mazurskie	1813	1790	1826	1969	1985	2109	2418	2406	16316
Wielkopolskie	665	797	849	940	980	1011	1157	1087	7486
Zachodniopomorskie	824	858	1025	1025	1077	1053	1156	1195	8213
Razem :	18 346	18 645	21 553	22 906	23 333	24 167	26 674	26 094	18 1718

* Bez uwzględnienia woj. mazowieckiego.

Najmniej ludności napłynęło z odległych województw zamieszkałych przez stosunkowo niewielką liczbę mieszkańców, to jest z woj. opolskiego (nasilenie napływu 2,3) i lubuskiego (2,9). Z pozostałych województw napływ ten w okresie 8 lat nie przekraczał z każdego z nich 10 000 osób, czyli rocznie napływało poniżej tysiąca osób lub nieco więcej. Daje się zauważyć, że ze wszystkich województw wzrastała wraz z czasem liczba osób odpływających do woj. mazowieckiego. Fakt ten należy wiązać z szybszym rozwojem gospodarczym woj. mazowieckiego niż pozostałych⁹.

Jeżeli porównamy liczbę osób, która napłynęła do woj. mazowieckiego w okresie 8 lat z 15 województw, z przepływami wewnątrz omawianego województwa, to okazuje się, że napływ spoza województwa był dwu-

⁹ Por. P. Wójcik, Dywergencje czy konwergencje: dynamika rozwoju polskich regionów, „Studia regionalne i lokalne” nr 2/2008 oraz W. Rakowski, Zmniejszanie czy zwiększanie się różnic regionalnych w Polsce w poziomie rozwoju gospodarczego, „Rocznik Żyrardowski” tom VI, WSRL, Żyrardów 2008.

krotnie mniejszy. Przepływy w ramach woj. mazowieckiego odbywają się duże przemieszczenia stałe mieszkańców.

Liczba osób odpływających poza woj. mazowieckie była przeszło dwukrotnie mniejsza od napływających (tab. 8 i 9). Najwięcej osób z woj. mazowieckiego przeniosło się na stały pobyt do woj. łódzkiego i nieco tylko mniej do woj. lubelskiego i warmińsko-mazurskiego. W następnej kolejności było woj. pomorskie (gdańskie), podlaskie, kujawsko-pomorskie oraz śląskie i świętokrzyskie, do którego odpłynęło dwukrotnie mniej osób niż do woj. łódzkiego. Podobnie jak w napływie najmniej osób odpłynęło do woj. opolskiego, lubuskiego, a także do podkarpackiego. W odniesieniu do tysięcy mieszkańców najbardziej atrakcyjnym obszarem osiedleńczym dla ludności woj. mazowieckiego były miasta i gminy woj. warmińsko-mazurskiego (6,3), podlaskiego (4,9), lubelskiego (4,5), łódzkiego (4,1) i świętokrzyskiego (4,0). Najmniej atrakcyjnymi województwami były: woj. opolskie (0,8), śląskie i lubuskie (1,1), wielkopolskie i podkarpackie (1,2), dolnośląskie (1,3) i małopolskie (1,5).

Tabela 9. Kierunki odpływu ludności z woj. mazowieckiego w latach 2000–2007

Województwa	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Razem
Dolnośląskie	431	429	445	412	450	452	569	642	3830
Kujawsko-pomorskie	690	601	691	709	711	673	699	754	5528
Lubelskie	1180	1072	1190	1125	1321	1223	1305	1522	9938
Lubuskie	113	134	113	164	143	131	171	175	1144
Łódzkie	1256	1205	1291	1310	1430	1248	1320	1491	10551
Małopolskie	526	555	574	529	601	632	650	689	4756
Mazowieckie	41 024	38 259	42 506	46 221	46 587	45 782	53 227	58 350	37 1956
Opolskie	134	96	85	79	108	106	111	107	826
Podkarpackie	279	256	248	284	334	315	404	315	2435
Podlaskie	782	716	722	734	731	652	780	812	5929
Pomorskie	767	727	774	857	809	793	943	992	6662
Śląskie	728	556	680	625	636	581	648	691	5145
Świętokrzyskie	679	547	563	668	667	632	680	675	5111
Warmińsko-mazurskie	1051	1023	1134	1161	1122	1186	1117	1197	8991
Wielkopolskie	472	489	468	528	514	521	542	663	4197
Zachodniopomorskie	433	373	409	393	430	502	467	423	3430
Razem :	9521	8779	9387	9578	10 007	9647	10 406	11 148	78 473

* Bez uwzględnienia woj. mazowieckiego.

Dane te pozwalają domniemywać, że w odpływie ludność z woj. mazowieckiego przemieszczająca się do innych województw kierowała się innymi przesłankami niż praca i reprezentowany poziom rozwoju gospodarczego, o czym świadczy względnie duży odpływ do woj. olsztyńskiego, lubelskiego,

podlaskiego, świętokrzyskiego. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można założyć, że są to przemieszczenia głównie mieszkańców sąsiednich terenów (gmin), oddzielonych granicą administracyjną nowych województw¹⁰. Ponadto są to przemieszczenia osób przechodzących na emeryturę do tzw. drugich domów zlokalizowanych na terenach atrakcyjnych pod względem ekologicznym.

Saldo migracji

W związku z tym, że w okresie analizowanych 8 lat każdego roku do woj. mazowieckiego z pozostałych 15 województw więcej ludności napływało niż odpływało, uzyskiwało ono z każdym z tych województw dodatnie saldo migracji (tab. 10). Łącznie saldo to z tymi 15 województwami kształ-

Tabela 10. Saldo migracji wewnętrznych woj. mazowieckiego z pozostałymi województwami w latach 2000–2007

Województwa	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Razem
Dolnośląskie	449	448	563	657	608	734	778	642	4879
Kujawsko-pomorskie	365	449	592	613	622	826	775	624	4866
Lubelskie	2047	2529	2820	3319	3322	3646	3880	3612	25175
Lubuskie	160	160	253	189	268	294	227	274	1825
Łódzkie	894	964	1187	1310	1202	1393	1809	1421	10180
Małopolskie	291	198	325	524	402	403	441	405	2989
Mazowieckie	o	o	o	o	o	o	o	o	o
Opolskie	152	146	223	226	223	179	216	241	1606
Podkarpackie	540	582	847	822	843	879	794	940	6247
Podlaskie	986	928	1277	1270	1229	1414	1599	1452	10155
Pomorskie	153	198	319	242	247	404	410	331	2304
Śląskie	651	736	933	1109	1110	1180	1332	1208	8259
Świętokrzyskie	791	968	1138	1195	1274	1204	1402	1391	9363
Warmińsko-mazurskie	762	767	692	808	863	923	1301	1209	7325
Wielkopolskie	193	308	381	412	466	490	615	424	3289
Zachodniopomorskie	391	485	616	632	647	551	689	772	4783
Razem:	8825	9866	12 166	13 328	13 326	14 520	16 268	14 946	103 245

¹⁰ Porównaj odpowiednie rysunki (kartogramy) zawarte w książce: W. Rakowski, Migracje ludności wiejskiej województwa radomskiego i ich wpływ na proces wyludniania się terenów rolniczych, „Monografie i Opracowania” SGPiS nr 195/14, Warszawa 1985 oraz w artykule: Migracje ludności wiejskiej woj. elbąskiego, „Rocznik Elbąski” tom 10, PWN, Warszawa – Poznań – Toruń 1985.

towało się w granicach od prawie 9 tys. osób w 2000 r. do przeszło 16 tys. osób w 2006 r. W okresie 8 analizowanych lat saldo to przekroczyło 103 tys. osób. O taką liczbę mieszkańców wzbogaciło się woj. mazowieckie kosztem pozostałych 15 województw. Na tym etapie badań nie będziemy wnikać w jakość zasobów ludzkich, czyli jaką ludność pod względem wykształcenia, kwalifikacji woj. mazowieckie pozyskało w wyniku napływu, a jakie utraciło na skutek odpływu.

W sumie jednak saldo jest dodatnie, a więc wynikają z tego pewne korzyści, bo wraz z przepływem ludności następuje ucieleśniony (i nie tylko) przepływ kapitału. Wracając do salda migracji, to w największym stopniu woj. mazowieckie zostało zasilone w ludność przez woj. lubelskie. Jego udział w ogólnym saldzie migracji w okresie tych 8 lat wynosił 24,4%. O wiele już mniejszy był udział woj. łódzkiego (9,9%) i podlaskiego (9,8%), następnie świętokrzyskiego (9,1%), śląskiego (8,0%) i warmińsko-mazurskiego (7,1%), a także podkarpackiego (6,1%).

W zdecydowanej większości woj. mazowieckie wzbogaca się w ludność kosztem regionów najslabiej rozwiniętych gospodarczo, gdzie przeważa działanie sił wypychających nad powstrzymującymi. Ze wszystkich województw, jak to wskazują dane z 2006 roku (tab. 11), przeważał tak napływ z miast do miast woj. mazowieckiego, jak też odpływ z miast do miast.

Tylko do niektórych województw więcej ludności wiejskiej woj. mazowieckiego odpływało niż stamtąd napływało (wielkopolskie, podkarpackie), ale były to różnice minimalne. Największe przemieszczenia ludności woj. mazowieckiego, a pozostałymi województwami odbywały się między mieszkańcami miast, a w następnej kolejności między ludnością wiejską i miejską. Przemieszczenia między ludnością wiejską były największe z sąsiednimi województwami, a minimalne z najbardziej oddalonymi.

Migracje ludności można także analizować poprzez rozpatrywanie strumieni migracyjnych, to jest porównać napływ do odpływu. Statystycznie rzecz ujmując należy odpowiedzieć na pytanie ile na 100 osób lub na 1 osobę odpływających z woj. mazowieckiego przypadało osób napływających z pozostałych 15 województw.

Okazuje się, że najbardziej korzystną (w tym przypadku) relację uzyskano z woj. podkarpackim (na 100 osób odpływających do tego województwa napływało stamtąd 353 osoby), lubelskim, opolskim, świętokrzyskim, podlaskim (271), a najmniej korzystną z woj. pomorskim (134), małopolskim, wielkopolskim, a nawet z warmińsko-mazurskim (181) i kujawsko-pomorskim (tab. 12).

Tabela 11. Napływ ludności z poszczególnych województw z miast i ze wsi na teren woj. mazowieckiego w 2006 r.

Województwa	Napływ				Odpływ				Saldo			
	1	2	3	4	5	6	7	8	1-5	2-6	3-7	4-8
Dolnośląskie	985	142	175	45	349	108	85	27	636	34	90	18
Kujawsko-pomorskie	865	303	152	154	357	113	122	107	508	190	30	47
Lubelskie	2750	1545	406	484	541	355	177	232	2209	1190	229	252
Lubuskie	248	83	48	19	97	36	29	9	151	47	19	10
Łódzkie	1826	652	379	272	571	222	325	202	1255	430	54	70
Małopolskie	689	242	99	61	393	122	81	54	296	120	18	7
Mazowieckie	16 293	12 175	16 915	7844	16 293	16 915	12 175	7844	0	-4740	-4740	0
Opolskie	214	58	43	12	54	22	30	5	160	36	13	7
Podkarpackie	706	349	90	53	172	126	51	55	534	223	39	- 2
Podlaskie	1409	563	208	199	337	189	122	132	1072	374	86	67
Pomorskie	956	172	166	59	596	120	169	58	360	52	- 3	1
Śląskie	1269	209	467	35	391	63	167	27	878	146	300	8
Świętokrzyskie	1155	512	215	200	226	179	135	140	929	333	80	60
Warmińsko-mazurskie	1285	547	272	314	407	263	273	174	878	284	- 1	140
Wielkopolskie	785	205	111	56	285	106	85	66	500	99	26	- 10
Zachodnio-pomorskie	784	170	150	52	290	85	65	27	494	85	85	25
Razem:	32 219	17 927	19 896	9859	21 359	19 024	14 091	9159	10 860	- 1097	5805	- 700

1 – do miast z miast

5 – z miast do miast

2 – do miast ze wsi

6 – z miast na wieś

3 – na wieś z miast

7 – ze wsi do miast

4 – na wieś ze wsi

8 – ze wsi na wieś

Źródło: jak w tab. 6.

Należy sądzić, że do tych dwóch ostatnio wymienionych województw znaczna część mieszkańców przeniosła się tam na stałe ze względu na walory przyrodnicze.

Uwzględniając napływ ze wszystkich 15 województw i odpływ do nich z woj. mazowieckiego, to wraz z upływem czasu relacje napływ: odpływ układały się do 2006 roku coraz bardziej korzystnie (wyjątek rok 2004), co prezentują poniższe dane (na 100 osób odpływających przypadało napływających do woj. mazowieckiego):

2000 – 192

2001 – 212

2002 – 229

2003 – 239

2004 – 233

2005 – 250

2006 – 256

2007 – 234

Tabela 12. Natężenie migracji ludności do i z woj. mazowieckiego w odniesieniu do tysiąca mieszkańców dla lat 2000–2007 łącznie oraz proporcje napływu do odpływu

Województwa	Na tysiąc mieszkańców			napływ odpływ
	napływ	odpływ	saldo	
Dolnośląskie	3,0	1,3	1,7	2,27
Kujawsko-pomorskie	5,0	2,7	2,3	1,88
Lubelskie	16,0	4,5	11,5	3,53
Lubuskie	2,9	1,1	1,8	2,59
Łódzkie	8,0	4,1	3,9	1,96
Małopolskie	2,4	1,5	0,9	1,62
Mazowieckie	72,4	72,4	0	1,00
Opolskie	2,3	0,8	1,5	2,94
Podkarpackie	4,1	1,2	2,9	3,56
Podlaskie	13,3	4,9	8,4	2,71
Pomorskie	4,1	3,0	1,1	1,34
Śląskie	2,8	1,1	1,7	2,60
Świętokrzyskie	11,2	4,0	7,2	2,83
Warmińsko-mazurskie	11,4	6,3	5,1	1,81
Wielkopolskie	2,2	1,2	1,0	1,78
Zachodniopomorskie	4,8	2,0	2,8	2,39

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tab. 8, 9.

Na podstawie tych danych można wnioskować, że rozwój woj. mazowieckiego był szybszy do 2003 r. niż pozostałych terenów Polski, po czym nastąpiło spowolnienie, a w 2005 i 2006 r. mamy znowu do czynienia z przyspieszeniem rozwoju, by w 2007 wrócić do stanu z 2004 r.

Jeżeli do powyższych rozważań włączymy migracje odbywające się wewnątrz woj. mazowieckiego i uwzględnimy podstawowe kierunki, czyli przepływy ludności miasto–miasto i wieś–wieś to relacje napływ–odpływ były w latach 2000–2003 bardziej korzystne dla miast woj. mazowieckiego, zaś od 2004 dla terenów wiejskich, co ilustrują następujące dane (na 100 osób odpływu z miast i z terenów wiejskich przypadała odpowiednia liczba napływających):

rok		miasto	wieś
2000	–	123	109
2001	–	126	111
2002	–	126	118
2003	–	123	125
2004	–	118	131

2005	–	124	128
2006	–	124	127
2007	–	114	132

Dane te wskazują też, że między poszczególnymi jednostkami administracyjnymi wchodzącymi w skład woj. mazowieckiego odbywały się duże przepływy ludności (patrz natężenie migracji tab. 12, 8, 9), czyli napływowi towarzyszył też duży odpływ, w tym również z miast na wieś, dlatego na 100 osób odpływających w danym kierunku napływało nie więcej niż 126 osób do miast i 132 na tereny wiejskie.

Przeto włączenie do rozważań przepływów odbywających się wewnątrz województwa mazowieckiego obniża znacznie efektywność migracji, ponieważ z miast woj. mazowieckiego więcej osób odpływa na wieś tegoż województwa niż z terenów wiejskich przenosi się do miast tego regionu, o czym była mowa wcześniej (patrz tab. 5).

Należy dodać jeszcze, że relacje napływ–odpływ były bardziej korzystne dla kobiet niż mężczyzn i tak najniższe one układały się dla obu płci w 2000 r. i wynosiły 117:100, a najwyższe 124 dla mężczyzn w 2005 i 2006 r. i dla kobiet 128 w 2005 r. i nie były niższe (poza 2000 rokiem) od 122 (patrz tab. 13). Dla całego okresu badanego (8 lat) relacje te dla mężczyzn wynosiły 121:100 i dla kobiet 124:100. Dane te oznaczają, że woj. mazowieckie pozyskiwało w wyniku migracji więcej kobiet niż mężczyzn, na co ma wpływ głównie Warszawa, do której przemieszcza się dużo kobiet.

Struktura płci osób migrujących

Zarówno w napływie, jak i w odpływie z woj. mazowieckiego przeważały kobiety. Ich udział w napływie wynosił od 53,5% w 2000 r. do 54,3% w 2007 r., zaś w odpływie był nieco niższy i wynosił w 2001 r. 53,1% (w 2000 r. 53,4%), a w 2007 r. 53,7%.

W liczbach absolutnych różnica między liczbą napływających mężczyzn i kobiet kształtowała się od 4 tys. w 2000 r. do powyżej 7 tys. w 2007 r., zaś w odpływie odpowiednio od prawie 3 tys. w 2001 r. do przeszło 5 tys. w 2007 r. W wyniku takiego kształtowania się różnic między napływem a odpływem nadwyżka kobiet nad liczbą mężczyzn wynosiła od 737 osób w 2000 r. do 2204 w 2005 r. (tab. 13).

W związku z tym, że kobiety żyją dłużej niż mężczyźni, nadwyżka migrujących kobiet nad mężczyznami do woj. mazowieckiego powoduje, że na 100 mężczyzn przypada coraz więcej kobiet. I tak w 2001 r. na 100 mężczyzn przypadało 107,9 kobiet, zaś w 2007 r. odpowiednio 108,9. Nierównowaga płci prócz wielu innych konsekwencji wpływa w pewien sposób na obniżenie przyrostu naturalnego.

Tabela 13. Migracje woj. mazowieckiego w latach 2000–2007 w podziale na płeć osób migrujących

Rok	Mężczyźni				Kobiety				Różnica ²⁾		
	na- pływ	od- pływ	sal- do	rela- cje ¹⁾	na- pływ	od- pływ	sal- do	rela- cje ¹⁾	Na- pływ	Od- pływ	Saldo
2000	27614	23570	4044	117	31756	26975	4781	117	4142	3405	737
2001	26287	22047	4240	119	30617	24991	5626	122	4330	2944	1386
2002	29415	24213	5202	121	34644	27680	6964	125	5229	3467	1762
2003	31426	25719	5707	122	37701	30080	7621	125	6275	4361	1914
2004	32091	26322	5769	121	37829	30272	7557	124	5738	3950	1788
2005	31801	25643	6158	124	38148	29786	8362	128	6347	4143	2204
2006	36464	29381	7083	124	43437	34252	9185	126	6973	4871	2102
2007	38617	32180	6437	120	45827	37318	8509	122	7210	5138	2072
Ra- zem:	253715	209075	44640	121	299959	241354	58605	124	46244	32279	13965

¹⁾ Relacje napływ:odpływ, czyli na 100 osób odpływających przypadają osób napływających

²⁾ Różnica między liczbą migrujących mężczyzn i kobiet.

Struktura wieku osób migrujących

W literaturze przedmiotu udowodniono, że ludność migrująca różni się znacznie od ogółu mieszkańców danego terenu, z którego odpływa i na który przybywa. Można również założyć, że będą występowały różnice w strukturze wieku (i nie tylko) między ludnością napływającą do miast i na wieś oraz odpływającą ze wsi i z miast. Z wcześniejszych badań dotyczących migracji wynika, że jednym z elementów różnicujących strukturę wieku, płci i wykształcenia jest odległość. W przypadku niniejszego opracowania dysponujemy tylko danymi dotyczącymi podstawowych kierunków migracji z uwzględnieniem dwóch skrajnych lat to jest 2000 i 2007 r., przy czym uwzględnione są w tych danych także przepływy odbywające się wewnątrz woj. mazowieckiego.

W napływie do miast w 2000 r. co trzecia osoba mieściła się w grupie wieku 20–29 lat i prawie co piąta w przedziale wieku 30–44 lat. Na te dwie subpopulacje przypadają aż 58,4% napływających do miast. Nieco więcej niż co 10 osoba napływająca liczyła 5–14 i 45–59 lat. W sumie udział dzieci i młodzieży w wieku 0–19 lat wynosił w napływie do miast w 2000 r. 24% a osób w wieku 60 lat i więcej zaledwie 7,3%. Wśród mło-

dzieży był bardzo niski udział osób liczących 15–19 lat. W 2007 r. w porównaniu do 2000 r. nieco zmalał w napływie do miast z miast osób w grupach wieku od 0 do 29 lat i od 45 powyżej zaś znacznie wzrósł grupy wieku 30–44 lat i był prawie taki sam jak grupy wieku 20–29 lat (tab. 14).

Tabela 14. Struktura % wieku ludności napływającej do miast i na wieś woj. mazowieckiego w 2000 i 2007 r.

Wiek	Do miast				Na wieś			
	z miast		ze wsi		z miast		ze wsi	
	2000	2007	2000	2007	2000	2007	2000	2007
0–4	8,6	8,5	10,0	8,6	9,0	9,2	12,3	10,7
5–14	10,6	8,7	12,0	10,6	13,7	13,2	12,3	13,9
15–19	4,8	3,1	4,8	3,6	7,1	5,4	6,0	4,9
20–29	33,7	31,9	37,7	35,3	23,8	20,2	40,0	34,2
30–44	24,7	31,6	22,4	28,1	23,8	27,4	17,3	23,9
45–59	10,3	9,5	6,0	7,7	14,9	16,8	5,4	7,6
60 i więcej	7,3	6,7	7,1	6,1	7,7	7,8	6,7	4,8
Razem:	100	100	100	100	100	100	100	100

Ze wsi do miast napływało nieco więcej niż z miast dzieci w wieku 0–14 lat oraz osób w wieku 20–29, a mniej grup wieku 30 lat i więcej. Z kolei na wieś tak z miast, jak i ze wsi więcej napływało – w porównaniu z napływem do miast – dzieci i młodzieży w wieku 0–19 lat oraz osób z miast w wieku 45–59 lat. Porównując wiek ludności napływającej z miast do miast i na wieś widać zasadnicze różnice (więcej do miast) w grupie wieku 20–29 lat oraz w grupach 5–14 i 45–59 lat (więcej na wieś). Z kolei w napływie ze wsi i na wieś w porównaniu z napływem ze wsi do miast większy był nieco udział dzieci w wieku 0–19 lat, a mniejszy grupy wieku 30–44 i powyżej 45 lat. Można sądzić, że przemieszczenia wieś–wieś oraz miasto–wieś mają bardziej charakter rodzinny niż migracje z miast do miast. W odpływie z miast do miast w 2000 r. największy udział miała grupa wieku (podobnie jak w napływie) 20–29 lat i znacznie już mniejszy subpopulacja w wieku 30–44 lata, zaś w 2007 r. odwrotnie – największy udział miała grupa wieku 30–44 lata i w zasadzie tylko ta subpopulacja w stosunku do 2000 r. zwiększyła swój udział (aż o 5,4 pp) w odpływie do miast (podobnie jak w napływie). Zwiększona ruchliwość przestrzenna tej grupy ludności wiąże się prawdopodobnie ze wzrostem jej aktywności zawodowej i możliwością poprawy warunków mieszkaniowych związanych z otrzymaniem kredytów hipotecznych. Należy zwrócić uwagę, że ta subpopulacja urodziła się w la-

tach 1963–1977, kiedy w Polsce był stosunkowo niski przyrost naturalny¹¹, a więc inne są powody jej zwiększonej ruchliwości przestrzennej niż przyczyny natury czysto demograficznej związanej z przyrostem naturalnym. Inną przyczyną może być pewne przesunięcie się w czasie (opóźnione) wchodzenie osób w związki małżeńskie.

Tabela 15. Struktura % wieku ludności odpływającej z miast i ze wsi woj. mazowieckiego w 2000 i 2007 r.

Wiek	Z miast				Ze wsi			
	do miast		na wieś		do miast		na wieś	
	2000	2007	2000	2007	2000	2007	2000	2007
0–4	8,3	9,0	8,7	9,2	10,2	8,6	12,7	10,8
5–14	10,9	10,1	13,4	13,3	12,9	11,7	12,5	13,9
15–19	5,0	3,6	7,3	5,3	5,3	4,1	6,2	5,0
20–29	30,0	27,5	23,5	19,8	35,7	33,4	39,0	34,1
30–44	23,6	29,0	23,5	27,0	21,8	26,1	17,0	23,3
45–59	12,4	12,2	15,5	17,3	6,2	9,0	5,5	7,8
60 i więcej	9,8	8,6	8,1	8,1	7,9	7,1	7,1	5,1
Razem:	100	100	100	100	100	100	100	100

W odpływie z miast woj. mazowieckiego ludności na wieś w 2000 r. dwie grupy wieku miały taki sam udział, to jest 20–29 i 30–44 lat, a w 2007 r. zwiększył się znacznie udział grupy wieku 30–44 lat (o 3,5 pp) i 45–59 (o 1,8 pp) przy jednoczesnym spadku udziału grup wieku 20–29 lat (o 3,7 pp) i 15–19 lat (o 2,0 pp). W sumie udział osób najbardziej mobilnych w wieku 20–44 lat w odpływie z miast do miast zwiększył się w analizowanym okresie z 53,6% do 56,5%, a w odpływie z miast na wieś nieco się zmniejszył z 47,0% do 46,8% (tab. 15). Z miast na wieś niż z miast do miast więcej osób przenosiło się w wieku 45–59 lat. W odpływie ze wsi zarówno do miast, jak i na wieś w obu latach największy udział miała grupa wieku 20–29 lat i znacznie już mniejszy grupa wieku 30–44 lat. Daje się zauważyć w latach 2000–2007 zmniejszający się udział osób w wieku 20–29 i 0–19 lat w odpływie, a zwiększający się udział subpopulacji w wieku 30–44 lat.

Porównując ludność odpływającą ze wsi z odpływającą z miast woj. mazowieckiego, widać, że wśród odpływających mieszkańców wsi większy był udział osób w wieku 20–29 lat, a niższy grupy 30–44 i 45–59 lat.

¹¹ W 1963 r. wynosił on 11,7%, w 1968 r. 8,3%, w 1975 r. 10,2%, podczas gdy w 1955 r. 19,5% (Rocznik Demograficzny 2008, s. 29).

Korzyści woj. mazowieckiego wynikające z migracji ludności

Jak już wcześniej podkreślano woj. mazowieckie uzyskuje dodatnie saldo w przepływach ludności ze wszystkimi województwami w Polsce, wobec tego warto wskazać, jakie grupy wieku pozyskują lub tracą miasta woj. mazowieckiego, a jakie grupy wieku pozyskują tereny wiejskie i czym kosztem – miast, czy wsi.

Otóż w 2000 r. w przemieszczeniach ludności miejskiej woj. mazowieckie zyskało 5720 osób, z tego 44,3% przypadło na grupę wieku 20–29 lat i 27,9% na grupę 30–44 lat, a niewiele na subpopulację w wieku 45 lat i więcej (4,7%). W 2007 r. korzyści z przepływów ludności z miastami były nieco większe, bo saldo (dodatnie) wynosiło 9762 osoby, przy czym udział grupy wieku 20–29 w tym saldzie wynosił 41,8% oraz subpopulacji 30–44 lat 37,6%.

Czyli w porównaniu do 2000 r., w 2007 r. udział osób w wieku 20–44 lat – najbardziej aktywnej zawodowo – zwiększył się z 72,2% aż do 79,4%, przy jednoczesnym spadku dzieci i młodzieży w wieku 0–19 lat z 23,1% do 15,0%.

Tabela 16. Ludność napływająca do miast i odpływająca z miast woj. mazowieckiego wg wieku w 2000 i 2007 r.

Wyszczególnienie	Rok	0–4	5–14	15–19	20–29	30–44	45–59	60 lat i więcej	Razem
Napływ do miast z miast	2000	1926	2393	1086	7615	5594	2335	1694	22 643
Odpływ z miast do miast	2000	1393	1841	850	5082	3998	2099	1660	16 923
Saldo	2000	533	552	236	2533	1596	236	34	5720
Napływ do miast ze wsi	2000	1391	1664	669	5230	3097	829	987	13 867
Odpływ z miast na wieś	2000	1108	1703	925	2973	2983	1966	1030	12 688
Saldo	2000	283	- 39	- 256	2257	114	- 1137	- 43	1179
Napływ do miast z miast	2007	2684	2766	983	10 103	10 032	3017	2112	31 697
Odpływ z miast do miast	2007	1971	2218	779	6025	6365	2682	1895	21 935
Saldo	2007	713	548	204	4078	3667	335	217	9762
Napływ do miast ze wsi	2007	1603	1970	667	6550	5217	1429	1119	18 555
Odpływ z miast na wieś	2007	2006	2909	1145	4321	5889	3786	1770	21 826
Saldo	2007	- 403	- 939	- 478	2229	- 672	- 2357	- 651	- 3271

W przepływach ludności ze wsi do miast i z miast na wieś saldo to dla miast było już mniej korzystne. Mianowicie w 2000 r. wynosiło tylko 1179 osób, a w 2007 r. było ujemne i wynosiło – 3271 osób, czyli tyle miasta woj. mazowieckiego utraciły ludności na rzecz terenów wiejskich. W 2000 r. miasta woj. mazowieckiego kosztem terenów wiejskich wzbogaciły się jednak w ludność w wieku 20–29 lat oraz niewiele w dzieci w wieku 0–4 i osoby w wieku 30–44 lat, a traciły ludność na rzecz wsi w wieku

45–59 i niewiele osób w wieku 60 lat i więcej oraz dzieci w wieku 5–14 lat. Zatem w 2000 r. miasta kosztem wsi zyskały najbardziej cenną subpopulację w wieku 20–29 lat (tab. 16).

W 2007 r. miasta woj. mazowieckiego kosztem terenów wiejskich całej Polski zyskały ludność w wieku 20–29 lat, a traciły pozostałych grup, ale najwięcej osób w wieku 45–59 lat. Ilościowo miasta woj. mazowieckiego co prawda utraciły ludność na rzecz terenów wiejskich, ale starszą wiekiem oraz dzieci, ale zyskały osoby młode w wieku 20–29 lat. Tak więc w sumie od strony jakościowej można mówić raczej o korzyściach, bo zyskały najcenniejszą subpopulację.

Jeśli chodzi o tereny wiejskie woj. mazowieckiego, to w 2000 r. kosztem miast zyskały one 1400 osób, głównie w wieku 30 lat i więcej oraz młodzieży w wieku 5–19 lat, ale traciły osoby w wieku 20–29 lat i nieco dzieci w wieku 0–4 lat (tab. 17).

Tabela 17. Ludność napływająca na wieś i odpływająca ze wsi woj. mazowieckiego w 2000 i 2007 r. wg wieku

Wyszczególnienie	Rok	0–4	5–14	15–19	20–29	30–44	45–59	60 lat i więcej	Razem
Napływ na wieś z miast	2000	1227	1858	964	3243	3243	2027	1042	13 604
Odpływ ze wsi do miast	2000	1250	1575	649	4352	2662	754	962	12 204
Saldo	2000	- 23	283	315	- 1109	581	1273	80	1400
Napływ na wieś ze wsi	2000	1142	1140	558	3704	1595	496	621	9256
Odpływ ze wsi na wieś	2000	1106	1087	546	3401	1489	477	624	8730
Saldo	2000	36	53	12	303	106	19	- 3	526
Napływ na wieś z miast	2007	2090	2993	1218	4590	6216	3826	1778	22 711
Odpływ ze wsi do miast	2007	1287	1751	624	5006	3916	1348	1073	15 005
Saldo	2007	803	1242	594	- 416	2300	2478	705	7706
Napływ na wieś ze wsi	2007	1226	1597	566	3932	2739	874	547	11 481
Odpływ ze wsi na wieś	2007	1163	1487	534	3661	2502	842	543	10 732
Saldo	2007	63	110	32	271	237	32	4	749

W warunkach przepływów ludności wiejskiej saldo było niewielkie i wynosiło zaledwie 526 osób, a więc dużo osób w wieku 20–29 napływało na wieś, ale i odpływało, w sumie saldo to było dodatnie, podobnie zresztą jak i w 2007 r. Zwiększył się przepływ ludności wieś–wieś w wieku 30–44 lat i nieco też wzrosło w stosunku do 2000 r. saldo dodatnie tej grupy wieku i było tylko nieco mniejsze od grupy je poprzedzającej. W przepływach miasto–wieś w 2007 r. tereny wiejskie woj. mazowieckiego utraciły tylko niewielką grupę ludności w wieku 20–29 lat, a zyskały najwięcej osób w wieku 45–59 lat i 30–44 oraz dzieci i młodzież. Podsumowując, tereny wiejskie

woj. mazowieckiego większe korzyści z migracji ludności uzyskały w 2007 r. niż w 2000 r. i to głównie kosztem ludności miejskiej. Z kolei miasta woj. mazowieckiego zyskiwały ludność w 2000 r. głównie z innych miast Polski i częściowo kosztem ludności wiejskiej, zaś w 2007 r. miasta bogaciły się z jednej strony w ludność kosztem innych miast Polski, a jednocześnie traciły ludność na rzecz terenów wiejskich macierzystego województwa.

Jeżeli korzyści wynikające z liczby dodatnio kształtującego się dla woj. mazowieckiego salda migracji wynoszącego w 2007 r. prawie 15 tys. osób chcielibyśmy wyrazić wartościowo w zł, to należałoby przykładowo pomnożyć przez koszt związany z reprodukcją zasobów demograficznych (koszty utrzymania, wychowania, kształcenia), który miesięcznie można szacować na co najmniej 1500 zł, przez 20 lat daje to jednostkowy koszt 360 tys. A więc można szacować, że w wyniku dodatniego salda migracji woj. mazowieckie wzbogaciło się o 5 mld zł. Inaczej ujmując, takie nakłady musiałoby ponieść rocznie społeczeństwo woj. mazowieckiego, aby zwiększyć liczbę mieszkańców o 15 tys. Biorąc pod uwagę fakt, że przeciętnie od 1998 r. do 2007 r. saldo to przekracza rokrocznie 10 tys. osób, to wartość przepływów w okresie 10 lat można szacować na 36 mld zł. To jest wartość, jaką regiony słabo rozwinięte dofinansują region najsilniej rozwinięty w Polsce i być może jest on dlatego dobrze rozwinięty, bo nie ponosi dodatkowych nakładów związanych z reprodukcją zasobów demograficznych.

Przypomnijmy, że saldo dodatnie w 2007 r. woj. mazowieckiego wynosiło 14 946 osób, ale w grupie osób w wieku 20–44 lata aż 21 371 osób. Dane te wskazują, że woj. mazowieckiego ma ujemne saldo (zwłaszcza miasta) w grupie dzieci i młodzieży (których wychowanie i kształcenie wymaga ponoszenia kosztów) oraz osób w wieku 45 lat i więcej, którzy przez wiele lat przyczyniali się do rozwoju regionu poprzez swoją pracę.

Podsumowanie

W latach 2000–2007 nastąpił wzrost napływu ludności na teren woj. mazowieckiego o 2574 osoby, z tego do miast napłynęło o 13 742 osób więcej, a na tereny wiejskie o 11 332. W ogólnym napływie zdecydowaną większość stanowiły przemieszczenia wewnątrzwojewódzkie. Ich udział w 2000 r., jak i w 2007 r. wynosił 69,1%.

Przemieszczenia wewnątrz woj. mazowieckiego wzrosły w latach 2000–2007 o 17 326 osób, a napływ spoza woj. mazowieckiego zwiększył się o 7748 osób. Również zwiększył się odpływ w analizowanych latach o 18 953 osoby, z tego z miast o 14 150 i ze wsi o 4803 osoby. Wzrost od-

pływu był spowodowany głównie przemieszczeniami wewnątrz woj. mazowieckiego (wzrost o 17 326 osób), a w niewielkim stopniu poza województwo (wzrost o 1627 osób). Porównanie danych napływu z odpływem poza woj. mazowieckie pozwala stwierdzić, że wzrosła jego atrakcyjność osiedleńcza dla mieszkańców wszystkich pozostałych 15 województw, o czym świadczy wzrost dodatniego salda z 8825 w 2000 r. do 14 946 osób w 2007 r., z tym, że przyrost tego salda nastąpił wyłącznie na terenach wiejskich woj. mazowieckiego.

W ramach przemieszczeń wewnątrz woj. mazowieckiego następował dość duży wzrost odpływu ludności z miast na wieś (o 8324 osoby), co przy niewielkim zwiększeniu odpływu ludności wiejskiej do miast (wzrost o 2847) następowało powiększanie ujemnego salda w przepływach ludności miasto–wieś z 1058 w 2000 r. do 6535 osób w 2007 r. Zatem tereny wiejskie woj. mazowieckiego są atrakcyjne pod względem osiedleńczym dla mieszkańców miast macierzystego regionu.

W kierunkach napływu, jak i odpływu ludności wiodącą rolę odgrywają województwa sąsiadujące, a szczególnie woj. lubelskie i łódzkie. W okresie analizowanych 8 lat największe saldo migracji woj. mazowieckie uzyskało z woj. lubelskim i przeszło o połowę mniejsze z łódzkim, podlaskim, świętokrzyskim. Łączne saldo dodatnie, jakie uzyskało woj. mazowieckie w okresie 8 lat z pozostałymi 15 województwami wynosiło 103 245 osób.

W przemieszczeniach ludności przeważały kobiety. W okresie 8 lat nadwyżka kobiet w saldzie migracji nad liczbą mężczyzn wynosiła 13 965 osób. Tak więc migracje przyczyniają się do zwiększania liczby kobiet w woj. mazowieckim.

W napływie, jak i odpływie ludności przeważały osoby w wieku 20–44 lat. Udział tej subpopulacji w napływie do miast z miast w 2000 r. wynosił 58,4%, a w 2007 r. 63,5%, a w napływie ze wsi do miast odpowiednio 60,1% oraz 63,4%. Z kolei w napływie na tereny wiejskie ludności z miast udział osób w wieku 20–44 lat wynosił w obu latach 47,6%, a ludności wiejskiej odpowiednio 47,3% i 58,1% w 2007 r. Na tereny wiejskie napływa z miast względnie więcej dzieci i młodzieży w wieku 0–19 lat (osoby towarzyszące rodzicom) oraz osób w wieku powyżej 44 lat. Również w odpływie z miast do miast przeważały osoby w wieku 20–44 lata. Ich udział w odpływie w 2000 r. wynosił 53,6%, zaś w 2007 r. 56,5%. W odpływie z miast na wieś udział tej subpopulacji wynosił 47,0% i 46,8%. Z kolei w odpływie z terenów wiejskich do miast udział ten wynosił 57,5% w 2000 r. i 59,5% w 2007 r.

W ogólnym saldzie miast woj. mazowieckiego wynoszącym w 2000 r. 6899 osoby w wieku 20–44 lat stanowiły 6500, zaś w 2007 r. saldo ogólnie

wynosiło 6491 osób (patrz tab. 4), zaś udział osób w wieku 20–44 w saldzie wynosił 9302 osoby¹². Natomiast w 2000 r. tereny wiejskie miały ujemne saldo w grupie wieku 20–44 lat (odpływ do miast przewyższał napływ), a w 2007 r. saldo to dla tej grupy wieku było już dodatnie i wynosiło 2392 osoby. Tak więc głównie miasta pozyskują osoby najbardziej mobilne, przy czym tylko niektóre z nich. Dlatego warto w przyszłości prześledzić migracje ludności poszczególnych miast, ponieważ ich rozwój gospodarczy jest zróżnicowany w czasie, a ponadto położone są w różnej odległości od Warszawy.

The Mazowieckie Voyevodship as the area of influx and outflux of population

Summary

The Mazowieckie Voyevodship represents the highest level of economically and social development in Poland. At the same time for 1997 occurred in Poland slow decrease population due to very low natural increase and emigration of population for abroad. In accordance with it to account real increase of population in any emigration of region must take place on the cost of decrease of population in other regions.

The analysis was focused on the migration people in 1999–2007. In the article discussed: the number of outflow, migration balance including towns and villages, flows inside mazowieckie land, direction of migration from different 15 regions inc Warsaw, sex structure and age structure of migrants, advantages of Mazowieckie region of concerned from migration people.

In the investigated period of time Mazowieckie region had the positive balance compared with other regions but the biggest balance was in compassion to neighboring voyevodships.

Mazowieckie region gets mainly the population in the groups of people 20–29 years old (over 40%) and 30–44 years old. The urban sprawl process is depending on migration. This process means that urban population emigrates to neighboring village areas. It concerns mainly persons over 45 years old and accompanying children.

¹² Saldo ogółem było niższe, ponieważ było wysokie ujemne saldo w grupie osób powyżej 44 lat i do 19 lat (tab. 16).